

Арнайы мектепке дейінгі ұйымдарда церебральді сал ауруы бар балаларға саралап оқыту технологиясын қолдану

Әбдірашева Аружан Еркебұланқызы
"№2 психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеті" КММ
логопед

Қазіргі таңда елімізде дене және сенсорлық ауытқулары бар балалардың саны ұдайы өсуде. Церебральді сал ауруы салдарынан ауыр қимыл-қозғалыс бұзылулары бар балалар ерекше қамқорлықты қажет етеді, қоғам оларды сауықтыру үшін ғана емес, әлеуметтік бейімделу, толық құнды даму, оқу, білім алу үшін де жағдай жасауға міндетті. Бұл Бала құқықтары туралы Конвенциямен жарияланып, ҚР Конституциясымен бекітілген. Мемлекет басшысы Қасым Жомарт Тоқаев: «...Статистика бойынша 80 мыңнан астам бала мүмкіндігі шектеулігіне байланысты есепте тұр. Үкімет БЦС ауруы бар балаларға медициналық және әлеуметтік қолдау көрсетуді жақсарту үшін шаралар қабылдауы керек. Балаларға қолжетімді болуы үшін шағын және орташа оңалту орталықтарының желісін кеңейту қажет. Біз ерекше қажеттіліктері бар адамдар үшін бірдей мүмкіндік жасауға міндеттіміз...» - дейді жолдауында.

Церебральді сал ауруы орталық жүйке жүйесінің ең ауыр зақымдалуларының салдарынан пайда болып, әртүрлі моторлық, психикалық және сөйлеу бұзылыстары түрінде көрінеді. Қазіргі таңда балалардағы неврологиялық бұзылуларының жиілігі, оның ішінде церебральды сал ауруы санының тұрақты өсуі байқалады. Церебральді сал ауруы бар балалардың қозғалыс, психикалық және сөйлеу дамуының бұзылуының түрлеріне көптеген зерттеулер жүргізілген. (Е.Ф. Архипова, Л.Д. Данилова, Е.М. Мастюкова, О.Г. Лриходько, К.А. Семенова, Н.В. Симонова). Осыған байланысты, арнайы медициналық және психологиялық-педагогикалық зерттеулер бойынша ғалымдар өз еңбектерін ұсынды: тірек-қимыл аппаратының бұзылысы мен түрлері жөнінде (Л.О. Бадалян, В.Г. Босых, Л.Т. Журба, В.Т. Кожевникова, Е.Т. Лильин, Е.М. Мастюкова, Е.Н. Правдина-Винарская, К.А. Семенова, Е.Г. Сологубов), психикалық даму ерекшеліктері (Д.И.Бойков, Л.Д. Данилова, Э.С. Калижнюк, Е.И. Кириченко, А.В. Кроткова, И.Ю.Левченко, И.И. Мамайчук, Е.М. Мастюкова, К.А.Семенова, Т.Н. Симонова және т. б.); сөйлеу бұзылыстары (Е.Ф. Архипова, Л.Д. Данилова, М.И. Ипполитова, Л.В. Лопатина, Е.М. Мастюкова, И.И. Панченко, О.Г. Лриходько,

Е.Н. Правдина-Винарская, И.А. Смирнова, К. Стока, Л.Б. Халилова және т. б.); И.А.Смирнова мектеп жасына дейінгі церебральді сал ауруы бар балаларды түзету жұмыстары; жасөспірімдердің жеке кәсіби бағдары (И. Ю. Левченко); отбасын психологиялық-педагогикалық қолдау (В. В. Ткачева). Осы зерттеушілердің барлығы зерттелген санаттағы балаларға көмектесудегі маңызды мәселелерді шешуді қамтамасыз етті.

Дегенменде, церебральды сал ауруы бар балаларға ерте кешенді сараланған түзету және дамыту жүйесін ұйымдастыруға арналған ғалымдар еңбектері шектеулі, сондықтан, қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Арнайы мектепке дейінгі ұйымдарда балаларды диагноздары бойынша жекелеп немесе топтап оқыту саралап оқыту технологиясы болып табылады. Мұндағы мақсат - дамуында ерекше қажеттілігі бар балаларға берілген, білім мен түзету шараларын игеруде қолайлы мүмкіндіктер туғызу. Саралап оқыту технологиясын қолдануда ескеретін ерекше жағдайлар: бала дамуына әсер етуші біріншілік психикалық немесе физикалық бұзылыстың болуы; сөйлеу тілінің даму дәрежесі, эмоциялық-ерік аясы, жас және жеке тұлғалық ерекшеліктері; психикалық процесс ерекшеліктері (қабылдау, есте сақтау, назар аудару, ойлау). Церебральді сал ауруы бар балаларды оқытудан бұрын олардың диагноз, жас ерекшеліктері мен психикалық ерекшеліктеріне саралау жүргізіп, іріктейміз. Әр бала жекеленген ерекшеліктерді қамтиды, соған орай балалардың бұзылыс күрделілігіне қарай отырып, церебральды сал ауруы бар балалардың ақыл-ой дамуына дифференциалды диагностикалау жүргіземіз. Дәл осы мақсатта диагностикалаудың тағы бір маңызды міндеті: олармен түзету жұмыстарының жеке бағдарламаларын жасау үшін балалардың ерекшеліктерін жан-жақты зерттеу. Сонымен қатар, ерте, мектепке дейінгі жасында дамудың осы кезеңдерінде түзету жұмыстарын ұйымдастыруда оларды ескеру үшін танымдық іс-әрекеттің қалыптасу ерекшеліктеріне ерекше назар аудару керек. Ерте жастағы баланың психикалық дамуын церебральды сал ауруымен бағалау бүгінгі күнге дейін күрделі мәселе болып қала береді. Зерттеудің

негізгі әдісі- «педагогикалық бақылау», оның барысында балаға әртүрлі тапсырмалар берілуі мүмкін. Бұл орайда ананың қатысуымен диагностикалау жүргізіледі, өйткені бұл аурумен ауыратын көптеген балалар жаңа адамдар мен жаңа ортадан қорқады. Өмірдің алғашқы жылдарындағы балаларды тексеруге арналған ұсыныстар Е.А.Стребелева, Е.М.Мастюкова, О.В.Баженова еңбектерінде ұсынылған. Балалардың даму ерекшеліктері мен бұзылыс турлерін ерте жастан анықтау, болашақта оған көрсетілетін көмектің тиімді әрі дер кезінде әсер етуіне мүмкіндік туғызады. Соған орай, американдық профессор Ж.Рейтер ұсынған KIDS тестінің қазақша нұсқасында церебральді сал ауруы бар балаларды ерте жастан диагностикалауда қолдана аламыз. Ерте жастағы психодиагностика бойынша тиісті нұсқаулықта берілген тапсырмалардың көпшілігін церебральды сал ауруы бар балаларды тексеру үшін қолдануға болады, бірақ тапсырмалардың нәтижелерін талдау кезінде бұлшықет тонусының бұзылуы, гиперкинез және қозғалыс шектеулерін ескеру қажет. Баланың психикалық өмірінің көріністерін талдай отырып, ең алдымен танымдық іс-әрекеттің дамуына кедергі келтіретін факторларды (моторлық зақымданудың ауырлығы, артикуляциялық аппараттың патологиясы, көру және есту қабілетінің бұзылуы) бөліп көрсету керек. Баланың танымдық белсенділігінің даму деңгейін анықтау үшін тексеру оған ыңғайлы жағдайда жүргізілуі тиіс, бұл патологиялық рефлексстердің аяқ-қол, көз бұлшықеттеріне әсерін мүмкіндігінше жояды. Церебральды сал ауруы бар ерте жастағы баланы зерттеу келесі бағыттарды қамтиды: жас балада бірлескен қызметтің болуы; еліктеу әрекеті, оның барысында баланың объектілермен әрекет ету әдістеріне еліктеу қабілеті, еліктеу бәрекеттерінің мағыналығы анықталады; тәуелсіз қызмет (ойыншық заттардың мақсатын түсіну, олармен жасалатын әрекеттердің сәйкестігі, нәтижелерге қол жеткізудегі табандылық, көмекке жүгіну және оны пайдалану қабілеті бағаланады). Церебральды сал ауруымен ауыратын өмірдің алғашқы жылдарындағы балаларды психологиялық-педагогикалық зерттеудің нәтижелерін аурудың клиникалық ерекшеліктерімен салыстыра отырып, 3-4 жасқа дейін танымдық іс-әрекеттің дамуының белгілерін ажыратуға болады. 3-4 жастан асқан балаларды тексеру кезінде бақылаумен қатар қабылдаудың, кеңістіктік және уақытша көріністердің, көрнекі-әсерлі, көрнекі-бейнелі және ауызша-логикалық ойлаудың қалыптасуындағы бұзушылықтарды анықтауға бағытталған басқа да эксперименттік-психологиялық әдістер кеңінен қолданылады. Бұл әдістер

Е.А.Стребелеваның психодиагностикалық жұмыстарында сипатталған. Оқу әдістерін таңдау және нәтижелерді дұрыс түсіндіру үшін маман балалардың клиникалық ерекшеліктерін және церебральды сал ауруының әртүрлі формаларында сөйлеу және интеллектуалды бұзылулардың құрылымын жақсы біліп, ескеруі керек.

Саралап оқыту технологиясы церебральды сал ауруы бар балаларға қажет, өйткені олар ақаудың гетерогенділігіне байланысты әртүрлі білім беру мүмкіндіктеріне ие. Даму процестері қарқынды дамып келе жатқан балаларды жасанды түрде басқа балалардың дәрежесімен кешіктіруге болмайды. Оларға оқуға деген қызығушылығын қолдау және дамыту үшін қосымша тапсырмалар, кейде бағдарламалық талаптардан тыс тапсырмалар беру керек. Олардың үлгерімін бағалау жалпы нормаларға негізделе алмайды, ол баланың қозғалу дәрежесін ескеріп, оқу процесін ынталандырып, білім беру функциясын орындауы керек.

Егер кейбір балаларға тән жеке ерекшеліктер басқаларында байқалса, онда мұндай ерекшеліктер типтік деп аталады, яғни, белгілі бір топқа тән. Типтік ерекшеліктерді ескеру үшін, ең алдымен, балаларды типтік топтарға бөлу қажет. Ол балалардың түзету-дамытушылық оқытудағы қиындықтарының әртүрлі себептерін ескеруі, оларға қиындықтарды жеңуге және дамуға көмектесуге бағытталған мүмкіндіктер беруі керек. Оларға сараланған көзқарас шаралары айтарлықтай өзгеруі керек.

Сараланған тәсіл балаларды жан-жақты зерттеуді және анықталған ерекшеліктерді ескере отырып, педагогикалық ықпал етудің тиісті шараларын әзірлеуді қамтиды. Ол үшін мұғалім әр баланың медициналық және психологиялық зерттеулерінің мәліметтерін ала алады және оларды педагогикалық бақылаулармен толықтырады. Нәтижесінде балалардың негізгі даму жағдайын көрсететін педагогикалық сипаттамалары пайда болады. Осы мәліметтерге сүйене отырып, мұғалім әр баламен жұмыс жасауда жақын және перспективалы міндеттерді белгілейді және оларды жеке және топтық жұмыс жағдайында қолдану үшін оларды шешу үшін педагогикалық шаралар жүйесін әзірлейді. Біз баланың дамуы оның даму деңгейіне сәйкес келетін жеке түзету және дамыту бағдарламалары жасалған кезде ғана мүмкін болады деп санаймыз. Тәрбие мен оқытудағы сараланған тәсіл Латын тілінен аударылғанда дифференциация бүкіл бөліктің, форманың, сатының бөлінуін, саралануын білдіреді. Яғни, саралап оқыту - бұл оқу процесін ұйымдастырудың бір түрі, онда мұғалім оқу процесі үшін маңызды ортақ қасиеттердің болуын ескере отырып құрылған балалар тобымен жұмыс

істейді (біртекті топ).

Дифференциалды оқыту (оқытудағы сараланған тәсіл):

-әр түрлі білім беру мекемелері, топтары үшін олардың контингентінің ерекшеліктерін ескере отырып, оқытудың әртүрлі жағдайларын жасау;

-біртекті топтарда оқытуды қамтамасыз ететін әдістемелік, психологиялық-педагогикалық, ұйымдастырушылық және басқарушылық шаралар кешені. Дифференциалды оқыту принципі-педагогикалық процесс сараланған түрде құрылатын ұстаным. Біртекті топтардың қалыптасуының негізін құрайтын балалардың жеке психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес саралау (саралау түрлері):

- жас құрамы бойынша (топтар, жас параллельдері, әртүрлі жас топтары);

- жынысы бойынша (ерлер, әйелдер, аралас);

- мүдделер саласы бойынша (техникалық, табиғаттану, көркемдік, әлеуметтік);

- ақыл-ой даму деңгейі бойынша (немесе жетістік деңгейі бойынша) (дарынды балалар; жалпы даму тобына кіретін балалар; жоғары жеке назар аударуды талап ететін балалар);

- тұлғалық-психологиялық типтер (ойлау түрі, мінез акцентуациясы, темперамент және т. б. бойынша.); - денсаулық деңгейі бойынша (денсаулық топтары).

Сараланған тәсіл балаға жеке басын жақсартуға тиімді көмек көрсету әдісі ретінде мағынасы бар және бүкіл ұжыммен тәрбие жұмысы мен әр оқушымен жеке жұмыс арасында аралық орын алады. Бұл білім беру қызметін жеңілдетеді, ұйымдастырады, өйткені ол әр балаға жеке-жеке білім беру әдістерін жасауға мүмкіндік береді (бұл іс жүзінде мүмкін емес, мысалы, топтардың көптігі мен тәрбиешінің жұмыс жүктемесі жағдайында), сонымен қатар балалардың «санаттары» үшін. Сараланған тәсіл процесінде мұғалім оқушылардың белгілі бір тобына тән ең жалпы, типтік белгілерді бөліп көрсете отырып, жеке тұлғаның әртүрлі қасиеттерін және олардың балалардағы көріністерін зерттейді, талдайды, жіктейді және осы негізде оның топпен өзара әрекеттесу стратегиясын және тәрбиенің нақты міндеттерін, балаларды жалпы іс-әрекетке және ұжымдық қатынастарға қосу формаларын анықтайды. Сонымен қатар, бала өзін білім беру объектісі ретінде аз сезінеді, өйткені мұғалімнің негізгі әсерлері оған емес, тұтастай топқа бағытталған. Бұл үшін қолайлы

жағдай туғызатын оқытудағы сараланған тәсіл. Саралап оқытудың түрлері мен нысандары. Зерттелген әдебиеттерде көптеген авторлар дифференциацияның нақты көріністерін түрлерге біріктіруге және әртүрлі деңгейлерде жүзеге асыруға болатын сараланған оқытудың формалары деп атайды. Дифференциацияның екі формасы бар: сыртқы және ішкі дифференциация. Сыртқы саралау білім беру мазмұны мен мектеп жасына дейінгі балаларға ұсынылатын қызығушылықтар, бейімділіктер, қабілеттер, қол жеткізілген нәтижелер дамуының белгілі бір ерекшеліктеріне негізделген салыстырмалы түрде тұрақты топтарды білдіреді. Ішкі саралау - бұл кездейсоқ белгілері бойынша таңдалған топтағы балалардың әртүрлі жаттығулары. Бұл форма балалардың жеке және топтық ерекшеліктерін мүмкіндігінше толық есепке алуға негізделген. Бұл топтар әдетте мобильді. Саралау түрлері осы жағдайда ескерілетін тәрбиеленушілердің жеке-типологиялық ерекшеліктеріне сүйене отырып анықталады. Қазіргі уақытта сараланған оқыту жетілдірілуде, бұл әр түрлі түрлер мен саралау процестерінің призмасы арқылы көрінеді. Оқыту мен тәрбиелеудегі сараланған тәсіл баланы дамытуда алға жылжытудың, олардың білім, білік және дағдыларды игерудің негізгі мақсаты ретінде ерекшеленеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы (2 қыркүйек 2019)
2. Левченко И.Ю., Приходько О. Г. Технологии обучения и воспитания детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата.
3. Мастокова Е. М., Ипполитова М. В. Нарушение речи у детей с церебральным параличом.
4. Архипова Е.Ф. Логопедическая работа с детьми раннего возраста: учебное пособие для студентов пед. Вузов
5. Стребелева Е.А. Создание в России единой системы раннего выявления и ранней коррекции отклонений в развитии детей – одна из актуальных задач дошкольного специального образования// Специальные образовательные потребности-98. – Тарту, 1998.
6. Карпенко, М.П. Индивидуализация обучения - основа его качества. /Материалы Всеросс. междисц. конф. «Технологии индивидуализации обучения в вузе». 27 декабря 2007 г. М.: СГУ. С.67-69.